

УДК 316.344.24-656.61.051(477)

Г. О. Попова, асп.

Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова, Інститут соціальних наук, кафедра соціології

ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ У СВІТОВЕ СПІВТОВАРИСТВО ТА СОЦІАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ УКРАЇНСЬКИХ МОРЯКІВ

Стаття присвячена теоретичному аналізу функціонування механізму реалізації прав українських моряків, які працюють на іноземних кораблях з так званими "зручними" прапорами. Особлива увага приділяється здібностям адаптації українського законодавства до міжнародних норм.

Ключові слова: права людини, механізм реалізації прав, правова соціалізація, суб'єкти соціальних відносин, адаптація законодавства.

На сьогоднішній день в українському суспільстві склалася така ситуація, в якій реалізація та захист своїх законних прав, при існуючій законодавчій базі, є досить непростим завданням. Застосування та захист власних прав – найважча проблема для українських моряків, людей, професія яких ще до недавнього часу вважалася однією з найпрестижніших.

Проблеми в морській галузі існували завжди. Але особливо гостро вони почали проявлятися в останнє десятиріччя, коли на фоні загального розладу економіки, втрати українського флоту, несплати заробітної плати в українських судноплавних компаніях, моряки почали найматися на судна під іноземні „зручні” прапори з метою отримання заробітку.

Проблемами недотримання прав людини, несплати заробітної плати, невідповідності ставок заробітної плати, мінімальних норм безпеки, тривалості робочого часу на суднах „зручного” прапора, стандартам на суднах світового торговельного флоту сьогодні займається тільки Міжнародна федерація транспортних працівників (ITF).

У висновках, отриманих ITF в результаті проведеного розслідування безпеки суден на морі, йдеться про регулярні порушення норм соціального забезпечення членів екіпажу та подальше погіршення становища. ITF оголосила серйозну стурбованість у зв'язку з виявленими масштабами низького рівня норм соціального забезпечення екіпажів суден. У підсумковому звіті проведеного розслідування зазначається про неможливість терпіти подібну атмосферу залякування. „Приниження та відсутність турботи про моряків є як порушенням прав людини, так і фактором серйозного ризику для безпеки суден. Хоча якоюсь мірою порушення у галузі соціального забезпечення екіпажів частково пояснюються комерційними причинами, основна причина ховається у відсутності поваги до людського життя. Подібним

порушенням сприяють юридичні рамки, що дозволяють порушникам ховатися під корпоративними приводами або вислизати, використовуючи недоліки у юридичній системі” [3, 23].

Жахливі випадки несправедливого ставлення до українських моряків під час рейсів, що привертають до себе особливу увагу суспільства завдяки численним зверненням в засобах масової інформації, не спонукають державні органи та профспілкові організації України до боротьби з цим соціальним явищем.

У 1973 році Україна ратифікувала Міжнародну хартію прав людини, яка складається з чотирьох документів: Загальної декларації прав людини, Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права, Міжнародного пакту про громадські і політичні права та Факультативного протоколу до Міжнародного пакту про громадські і політичні права. Зазначеними міжнародними документами закріплюються права кожної людини *на життя, особисту недоторканість, свободу, запобігання рабству і тортурам, рівність. Кожна людина, як член суспільства, має право на соціальне забезпечення, включаючи соціальне страхування, право на здійснення необхідних для підтримання її гідності і вільного розвитку її особистості прав у економічній та соціальній сфері. Кожна людина має право на справедливі і сприятливі умови праці, без будь-якої дискримінації має право на рівну оплату за рівну працю, на справедливую і задовільную винагороду за труд та на захист від безробіття* [5, 18-40].

На виконання зазначених міжнародних документів з метою забезпечення можливості подальшої *інтеграції держави у світове співтовариство* у Конституції України закріплюється норма, згідно з якою основні права та свободи людини не відчужувані та належать кожному від народження [1]. Стаття 3 Конституції України закріплює положення, що людина, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканність та безпека визнаються в Україні найвищими соціальними цінностями. Стаття 21 Конституції України прямо проголошує, що права та свободи людини є невідчужуваними та непорушними. Права та свободи людини та громадянина, що закріплені у Конституції не є вичерпаними, гарантуються і не можуть бути відмінені (стаття 22 Конституції України). Вперше в Україні на конституційному рівні визнаються права та свободи людини та громадянина відповідно до принципів та норм міжнародного права, та закріплюється, що права та свободи людини є такими, що діють безпосередньо, визначають зміст застосування законів, діяльність законодавчої та виконавчої влади, місцевого самоврядування та забезпечується правосуддям.

Реалізація прав — складний процес, який включає в себе чимало не тільки юридичних факторів, але й соціальних, економічних, моральних. Права можуть бути реалізовані тільки у взаємодії між учасниками процесу, у взаємовідносинах, які створюють коло суб'єктів та включають до цього кола представників різних соціальних груп. Соціальні відносини, в даному випадку, визначають поле для можливого існування, розвитку або відсутності соціальних проблем та конфліктів.

Взаємовідносини, які складаються на морському транспорті сьогодні – багатогранна проблема, що стосується не тільки сфери працевлаштування моряків, їх взаємодії з судновласниками, з державними органами, а й життєдіяльності безпосередньо на борту судна, взаємовідносин між членами екіпажу, здійснення заходів щодо безпеки людського життя на суднах тощо. *Актуальність соціальних проблем цих відносин виявляється через різноспрямованість соціальних позицій їх суб'єктів, реалізація яких призводить до соціального протиріччя, що викликане в першу чергу недотриманням соціальних та правових норм.*

Важливу роль у процесі реалізації прав та самостійному використанні можливостей відіграє сам суб'єкт соціальних відносин. При цьому *основними засадами реалізації своїх прав* виступає встановлена нормами (міжнародними, внутрішньодержавними) можливість суб'єкта володіти та здійснювати права та нести обов'язки. Конституційні норми права (що були зазначені вище), навіть при їх існуванні, *не будуть реалізовані за відсутності безпосередньої дії самого носія. Що необхідно для реалізації суб'єктом своїх прав* окрім існуючої конституційної норми? При цьому можливо перерахувати такі фактори, як існування відповідної юридичної інформації, досить розвинута права свідомість, бажання та уміння самого носія брати участь у суспільно-правовому житті (відстоювати свої права), вид відповідальності, що домінує у людини. Ці фактори пов'язані з соціалізацією індивіда в цілому, в тому числі з його *правовою соціалізацією*. В процесі правової соціалізації у людини формується правова свідомість – сукупність, система поглядів, уявлень суспільства або окремої людини про діюче право та про те, яким воно має бути. В правовій свідомості необхідно відзначити такий важливий момент, як *усвідомлення людиною себе в якості повноправного носія прав або обмеженої в якихось правах* [7, 250]. Право є інструментом, яким людина має користуватися протягом всього свого життя. Таким чином, правова свідомість впливає на правову активність, тобто на зусилля, які людина здійснює для реалізації своїх прав.

У сучасному українському суспільстві необхідно усвідомлення того, що тільки при здоровій, розвинутій правовій свідомості та високій правовій активності громадян можливо оновлення соціально-політичного ладу суспільства та держави. Подолання кризи „неможливо досягнути і не буде здійснено самими „зовнішніми” та „формальними” реформами. Справа не тільки в нових заходах та законах, справа в оновленні правової свідомості” [6, 272–273].

Не менш важливу роль у процесі становлення правової свідомості людини відіграє держава. Термін „держава” у звичайному розумінні та науковій літературі неоднозначний. При визначенні поняття держави соціологія виділяє три формально-логічних аспекти, які відповідають трьом рівням існування суспільства: субстанційному, атрибутивному та інституційному. В субстанційному розумінні держава – організоване у видимій корпорації населення, що охоплює деякий про-

сторово-часовий континуум; у атрибутивному – устрій певних суспільних та соціальних відносин, регулювання різного роду соціальних нерівностей, та у інституційному – апарат публічної влади, адміністрування, „урядова машина”.

В аспекті аналізу держави як суб’єкта соціальних відносин, що складаються на морському транспорті, ми можемо представити її як систему, що при взаємодії між своїми складовими частинами (органами):

- встановлює норми та правила, за якими мають складатися відносини у галузі морекористування;
- регулює відносини, що складаються в морській галузі;
- контролює виконання встановлених нею норм та правил всіма суб’єктами відносин;
- сама вступає в ці відносини, як їх суб’єкт, нарівні з іншими суб’єктами.

У досить розгалуженій системі соціальних відносин в цій сфері необхідно визначити також суб’єктів, що встановлюють норми на міжнародному рівні – міжнародні та міжурядові організації, такі як Міжнародна морська організація (ІМО), Міжнародна організація праці (МОП), що входять в число організацій системи ООН [4], інші регіональні європейські установи. Розроблені під їх егідою, підписані та ратифіковані у встановленому порядку Міжнародні конвенції та угоди є частиною внутрішнього законодавства держави і є обов’язковими для виконання.

Проголошуючи основні пріоритети стратегії економічного та соціального розвитку України на 2000–2004 рр., Президент України зазначив, що *базовою основою подальшого розвитку є європейський вибір, відданість України загальнолюдським цінностям, ідеалам свободи та гарантованій демократії*. Особливе значення має послідовна політика України щодо зближення з Європейським Союзом. Водночас зазначається, що *найвищою цінністю сучасного цивілізаційного прогресу є людина, її права та свободи, які гарантуються Конституцією України, нормами міжнародного права*. Звідси очевидне: *прихильність до європейського вибору та відданість загальнолюдським цінностям можуть бути реалізовані лише на основі послідовного утвердження демократичних засад розвитку суспільства* [2].

При визначенні концептуальних засад стратегії розвитку України до 2011 року враховується нова геополітична ситуація, яка почала формуватися після безпрецедентної терористичної атаки на США 11 вересня 2001 р., що обумовлює необхідність утвердження принципово нової моделі світового розвитку. Враховуючи глобальну тенденцію переходу до багатополюсного (поліцентричного) світового співтовариства, де основою взаємодії держав та їх економік має стати регіональна інтеграція, для України залишається пріоритетною орієнтацією на інтеграцію в Європейський Союз.

Таким чином, держава Україна на самому високому рівні закріплює *пріоритетність загальнолюдських цінностей та інтеграцію*

України у Європейське співтовариство. Основним напрямком інтеграційного процесу та однією з умов здійснення інтеграції є приведення законодавства України у відповідність до вимог законодавства ЄС у пріоритетних сферах, зокрема у сфері морського права.

Першим кроком на цьому шляху є підписання і ратифікація міжнародних конвенцій та прийняття внутрішньодержавних нормативних актів, що сприятимуть у застосуванні міжнародних норм та реалізації моряками своїх прав.

Міжнародна конвенція про підготовку і дипломування моряків та несення вахти 1978 року, з поправками 1995 року (STCW-78/95), до якої Україна приєдналася у 1996 році, вимагає від країн-учасниць підготовки пакету документів, згідно з якими вимоги національної системи підготовки плавскладу відповідатимуть вимогам STCW-78/95 та визнаватимуться в усіх країнах-учасницях Конвенції. На сьогоднішній день створено компетентний орган – Інспекцію з питань підготовки та дипломування моряків, — який, за дорученням державних органів, займається проблемами підготовки зазначених у Конвенції документів. *Вирішення зазначеного питання на міждержавному рівні означає, що Україна буде мати змогу потрапити у так званий „білий список” ІМО, а завдяки міжнародному визнанню українських дипломів, українські моряки матимуть можливість реалізувати свої права та працю в інших країнах світу.*

Іншим прикладом міжнародної інтеграції України та адаптації українського законодавства до міжнародних норм є Конвенція МОП № 179 про працевлаштування моряків, 1996 року, згідно з якою держава, що приєдналася до зазначеної Конвенції має ретельно контролювати всі кріюінгові компанії, вимагати від цих компаній вжиття заходів для забезпечення наявності у роботодавця засобів для захисту моряків від загрози бути залишеними в іноземних портах без засобів до існування; гарантувати створення системи захисту, яка б включала страхування або інші рівноцінні заходи, з метою відшкодування морякам грошових втрат, яких вони можуть зазнати в результаті неспроможності служби найму та працевлаштування виконати свої зобов'язання. *Ратифікація зазначеної Конвенції та виконання її вимог на внутрішньодержавному рівні значно підвищить соціальну захищеність моряків і допоможе у підвищенні їх соціального статусу.*

Для дослідження проблематики реалізації моряками своїх прав, що виникають під час рейсів, важливим фактором є судно, яке також можна визначити як суб'єкта-посередника у соціальних відносинах. З позиції соціології судно належить не остання роль. У даному випадку судно є деякою частиною суспільства, що обмежено визначеними рамками, зі своєю внутрішньою структурою, взаємовідносинами, процесами їх розвитку та конфліктами. Саме судно виступає ареною реалізації позицій у соціальних відносинах судовласників, командного та рядового складу екіпажу; саме на судні відбувається *самореалізація моряка*; сповна відтворюються всі умови його життєдіяльності, дотримання або недотримання міжнародних та внутрішніх норм, що регу-

люють охорону та безпеку праці та відпочинку моряка на борту судна. Саме „територія” судна є полем, на якому виникають всі основні соціальні проблеми та конфлікти цієї галузі.

Однак не можна перебільшувати роль судна, одночасно уникаючи основної мети даного дослідження – особистості моряка.

На закінчення необхідно відзначити, що найбільш важливою проблемою для України сьогодні є проблема відродження українського флоту, а з ним — й престижу професії моряка. Вдосконалення внутрішнього законодавства, перехід від декларування норм до впровадження механізму, що спроможний забезпечити можливості їх реалізації та надання певних гарантій українським морякам, допоможуть зберегти та закріпити престиж України у світі та повноправно носити звання морської держави.

Література

1. Конституція України (Основний закон) від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.
2. Україна: поступ у ХХІ століття. Стратегія економічної та соціальної політики на 2000 – 2004 рр. Послання Президента України до Верховної Ради України 2000 рік.
3. Выводы расследования говорят об ухудшении положения моряков. Вопрос прав человека // Морской бюллетень МФТ. — 1999. — № 13. — С. 23.
4. Международные организации системы ООН: Справочник / Сост. Титаренко А. А. — М., 1990. — 192 с.
5. Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи / Упоряд. Ю. К. Качуренко. — Київ, 1992. — 199 с.
6. Романова М. А., Гревцов Ю. И. Роль субъекта права в социально-правовом механизме действия права в современном обществе // Человек и общество: тенденции социальных изменений (материалы международной научно-практической конференции 24–26 сентября 1997 года). Вип. 1. — С.-Пб.; Минск; Ростов-на-Дону, 1997. — С. 271–273.
7. Румянцев О. Г., Додонов В. Н. Юридический энциклопедический словарь. — М., 1996. — 325 с.

А. А. Попова

ИНТЕГРАЦИЯ УКРАИНЫ В МИРОВОЕ СООБЩЕСТВО И СОЦИАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ РЕАЛИЗАЦИИ ПРАВ УКРАИНСКИХ МОРЯКОВ

Резюме

Статья посвящена теоретическому анализу функционирования механизма реализации прав украинских моряков, работающих на иностранных судах с так называемыми “удобными” флагами. Особое внимание обращено на возможности адаптации украинского законодательства к международными нормам.

Ключевые слова: права человека, механизм реализации прав, правовая социализация, субъекты социальных отношений, адаптация законодательства.

A. A. Popova

**INTEGRATION OF UKRAINE TO GLOBAL SOCIETY AND SOCIAL
PROBLEMS OF REALIZATION OF THE RIGHTS OF THE
UKRAINIAN SEAMEN**

Summary

The article is devoted to the theoretical analysis of functioning of realization's mechanism of Ukrainian sailor's rights, working on a foreign ship with a "comfortable" flag. It is possible to elaborate and to carry out a more effective mechanism of right's realization by seamen when Ukraine will be integrated into world political, economical and cultural frames and its legislation to the international standards will be adapted.

Keywords: the human rights, mechanism of realization of the rights, legal socialization, subjects of the social relations, adaptation of the legislation.